

İllərin ucalığında

Mir Cəlal Paşayev çox sadə və genişürəkli bir insan idi

Azərbaycan ədəbiyyatının elə nümayəndələri var ki, illər ötdükcə ədəbi ərmə-ganlarının ömrü daha da uzun olur. Onların yazdıqları öz dövrlərinin ab-havasından çox gələcəklə bağlı, xoş niyyətlərdən ibarət olduğundan əsərlərindəki ideyalar, toxunduqları mövzular bütün zamanlar üçün əhəmiyyət kəsb edir. Arzu və istəkləri həmişə təzə-tər görünür. Bax elə haqqında yazdığım unudulmaz yazıçımız Mir Cəlal Paşayev kimi...

Biz nəslin xoşbəxtliyidir ki, Bakı Dövlət Universitetində oxuduğumuz illərdə çox görkəmli şəxsiyyətlərdən dərslər aldığımız, insanlıq məziyyətləri öyrəndik. Bu sırada adlarını həmişə qürur və ictimaiyyətlərdən aldığımız bilik və tövsiyələr bu gün də həyat yolumuza işıq salır. Həqiqətən də sənətin və insanlığın zirvəsində dayananlar heç vaxt unudulmurlar. Əsərlərini həmişə sevə-sevə oxuduğumuz, mühazirələrini, söhbətlərini tez-tez xatırladığımız, həyatımız boyu məsləhətlərinə əməl etməyə çalışdığımız yazıçı Mir Cəlal Paşayev kimi.

Nadir istedad sahibləri, klassik sənətkarlar öz yaradıcı təfəkkürləri ilə əsərlərin qovğalarından sıyrılıaraq həmişə gələcəyə üz tutublar. Belə şəxsiyyətlər həqiqətən xoşbəxtdirlər. Çünki onların yaratdıqları həmişə yaşamaqda davam edir. Ədəbiyyatımızın əbədi ömür sahibləri çoxdur. Füzulidən üzü bəri neçə şairin, nasirin, bəstəkarın, rəssamın, memarın adını çəkmək olar. Bu sahə müxtəlifliyində nəsrimizin yeri ayrıca bir mövzudur. Ədəbiyyat tariximizdə hekayə, povest və romanları ilə layiqli yer tutarlardan biri də unudulmaz yazıçı və pedaqoq-alim Mir Cəlal Paşayevdir. O, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının bünövrəsini qoyanlardan sayılır. Mir Cəlal ədəbi aləmdə atdığı ilk addımlarından sənətin şöhrət zirvəsinə qədər keçdiyi çətin və şərəfli ömrünün 50 ili ərzində zəngin ədəbi irs yaratmışdır. Filologiya elmləri doktoru, professor Qulu Xəlilov nasirin yaradıcılığını əhatəli təhlilə cəhəklər yazırdı: "Ədəbin əsərlərində klassik ədəbiyyatımızın mütərəqqi ənənələri ilə yanaşı, xalq yaradıcılığının bir sıra işıqlı ünsürləri birləşir, qaynayıb-qovuşur və yeni keyfiyyət kəsb edir".

Mir Cəlal Paşayevin bioqrafiyasından götürdüyümüz rəqəmlərin mənə tutumuna diqqət yetirək. O, 1908-ci il aprelin 26-da Cənubi Azərbaycanda - Təbrizin yaxınlığındakı Əndəbil kəndində anadan olmuşdur. Taleyin qəfil rüzgarları hələ uşaq ikən əlindən çox şeyini almışdı. Demək olar ki, çox erkən yaşlarından doğulduğu ana torpağı, valideynlərini itirmişdi. Buna baxmayaraq, həyatın ağır-acılarına mərdliklə sinə gərməyi bacarmışdır. Şimali Azərbaycanda ilk yaşadığı şəhər qədim Gəncə, ilk əmək fəaliyyətinə başladığı rayon Gədəbəy, ömrünün son mənzilində geniş ədəbi və elmi fəaliyyət göstərirdi. Ünvən Bakı olmuşdur.

Mir Cəlalı yaxından tanıyanlar həmişə bir fikri çox vurğulayırlar ki, o, hər şeydən

əvvəl, son dərəcə işıqlı şəxsiyyət idi. Hansı məziyyətlərdən danışmaq istəsən, insanın qəlbinə xoş hisslər, emosiyalar daxil olur. Mənəviyyatındakı saflıq, təmizlik, həlləlik, toxluq həyatda, elmdə, yaradıcılıqda, pedaqoji fəaliyyətdə və insanlara münasibətdə həmişə Mir Cəlal müəllimin ən etibarlı yol yoldaşı idi.

Vaxtilə - İkinci Dünya müharibəsi dövründə universitetdə Mir Cəlal müəllimdən dərslər almış xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə "Mənim müəllimim" adlı məqaləsində yazıb: "Mir Cəlal yaradıcılığının ən üstün cəhətlərindən biri də onun təmiz, şərqə və bəllur dili idi. Onun dili xalq danışığı tərzinə

müəllim sadə hekayələrdə sadə adamların dili ilə gizli mətləblərə toxunurdu. Onda Mirzə Cəlilə xas olan "adi əhvalatlarda böyük həqiqətləri" açmaq məharəti var idi.

Mir Cəlal Azərbaycan ədəbiyyatının klassiklərindən olan Səməd Vurğun və tənqidçi Mehdi Hüseynlə yaxından dostluq edib. Bu barədə ədəbiyyatşünas-alim Firudin Hüseynov öz xatirələrində belə yazıb: "Mir Cəlal müəllim mənəvi cəhətdən saf və təmiz bir insan idi. Tamah hissindən uzaq, az-çoxa qane olan, gözü-könlü tox, təmiz bir ziyalı idi. Özü də həmişə deyirdi ki, Səməd Vurğun mənə bir dost kimi sevdirdi, tənqiddən sonra zərəfat eləyirdi: "Mir Cəlal, sən bir böyük eyibin var, sən "slışkom paryadoçni adamsan". Ədibi bir alim, ədəbiyyatşünas kimi başqalarından fərqləndirən mühüm cəhət təkəcə elmi təfəkkürü deyil, həm də zəngin mənəviyyəti və sadəliyi idi".

Ömrünün sonunadək müxtəlif mövzularda kiçik və lakonik hekayələr yazan Mir Cəlal Azərbaycan ədəbiyyatında roman janrının inkişafında da özünəməxsus xidmətlər göstərmişdir. "Dirlən adam", "Bir gəncin manifesti", "Yolumuz hayandır", "Açıq kitab", "Yaşadılar", "Təzə şəhər" adlı romanlarında hekayələrini məxsus məziyyətlər öz əksini tapıb. Yazıçının tədqiqatçıları bu fikirdədirlər ki, o öz romanlarında tarixi hadisələri realist boyalar, tipik obrazlar və canlı həyatı lövhələr vasitəsilə verməyə çalışıb.

Mir Cəlal filologiya elmləri doktoru, professor idi. O, görkəmli ədəbiyyatşünas-alim kimi də fəaliyyət göstərmişdir. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatının mükəmməl və bacarıqlı tədqiqatçılarından biri idi. Ədəbiyyatşünas Pənah Xəlilova məxsus fikirdir: "Alim Mir Cəlal Paşayevin elmi əsərlərinin dili, üslubu öz qələm yoldaşlarının heç birinin dilinə, üslubuna oxşamır. Onun əsərlərində nə publisistika var, nə də qəliblənmiş elmi terminli tədqiqat dili. O, elmi əsərlərini yazıçı Mir Cəlalın qələmindəki yığcamlıq və şirinliklə, amma dərin və axıcı elmi mühakimə tutumu olan dillə yazırdı. Bu yazı indi də təkraredilməz örnəkdir".

1948-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin professoru seçilən Mir Cəlal 1961-ci ildən ömrünün sonuna kimi bu ali məktəbin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasında çalışmışdır. Biz nəslin çoxuna dərslər demiş Mir Cəlal hər kəsin ürəyində möhtəşəm müəllim abidəsi yaratmışdı. Bəlkə də bizim universitet həyatında onun qədər qayğıkeş, yumşaq təbiətli müəllimimiz olmamışdı. Kitablarının ilk nüsxəsini payladığı oxucular elə öz tələbələri olardı. Ömründə bir dəfə də jurnali yoxlamazdı. Amma hər kəsin nə işlə məşğul olduğunu deyə bilərdi. Hamının maddi vəziyyəti ilə maraqlanırdı. Qəlbi insanlara qarşı məhəbbət və mərhəmətlə dolu idi. Tələbəyə heç vaxt "kafi" yazmazdı. Çünki o, təqəüddən düşə bilərdi. Deyim ki, "əla" almaq da zor idi. Zərəfatı çox sevdirdi. Yumorlu atmacaları indiyə kimi ürəklərə xoş ovqat yayan lətifələrə çevrilirdi. Bəzən dərslər şirin yerində başı söhbətə qarışmış tələbələrə deyirdi: "Bağışlayın, biz sizə mane olmurduq ki?"

Mir Cəlal müəllim bizə dərslər deyəndə yaşı 70-ə yaxın idi. Amma yaşlarından çox ahlil görünürdü. Həyatın ağır-acıları onun varlığına hopmuşdu. Amma cöhrəsində qəribə bir mülayimlik vardı. Adami heyətinə çəkirdi. Bu ünsiyyətdə sanki öz doğmanla üzləşirdin. Hamıya əziz və mehriban

■ Flora XƏLİLZADƏ
əməkdar jurnalist

idi. Mühazirə vaxtı isə "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları" kitabını az qala sətirbəsətir əzbər deyirdi. Hər kəsi müəyyən rənglərlə, geyimlərlə əlaqələndirib çağırırdı. O dövrdən bir qənirədən artıq vaxt ötməsinə baxmayaraq, indi də hərdən qulaqlarında Mir Cəlal müəllimin "qırmızı köynəkli qız" ifadəsi səslənməkdədir. Biliyimizdən, xasiyyətimizdən, dolanışığımızdan, bir sözlə, bütün tələbələrin məişət qayğılarından xəbərdar tutmağı vacib bilirdi. Yadımdadır, tələbə yoldaşlarımızdan birinin vəziyyəti çox ağır idi. Mir Cəlal müəllim sinif nümayəndəsi ilə pünhan söhbət edərək o tələbə qıza özünün də xəbəri olmadan maddi kömək göstərmişdir. Son dərəcə həssaslığı həmişə onun köməyinə çatırdı. Bu səbəbdən də tələbələrin hər birini üzündən, gözündən, hərəkətlərindən, səsinədən tanıyırdı.

Mir Cəlal müəllim həqiqətən çox sadə və genişürəkli bir insan idi. Xatırlanacaq bu əhvalat onun böyüklüyünü şərtləndirən bir nümunədir. Mənə bir kurs işi vermişdilər: "Mir Cəlalın yaradıcılığında imperalizmin tənqidi". Kömək üçün ona müraciət edəndə çox təəccübləndi. Eynəyini gözlərindən çəkərək dedi: "Sən jurnalistikada oxuyursan. Mir Cəlalın niyə kurs işi yazırsan?" Öz əli ilə mövzuda belə düzəliş etdi: "Mirzə Cəlilin felyetonlarında imperalizmin tənqidi". Üstəlik, məsləhət verdi, planın da tutulmasında kömək etdi. Mir Cəlal belə ürəyin və əqidənin sahibi idi.

1998-ci ildə ümummilli lider Heydər Əliyevin sərəncamı ilə Mir Cəlalın anadan olmasının 90 illiyi dövlət səviyyəsində qeyd edildi. Bu münasibətlə onun həmkarlarının, tələbələrini, doğmalarının qələmə aldıkları yazılardan ibarət bir xatirələr kitabı çapdan çıxdı. Yazıçının qızı Ədibə xanımın mənə bağışladığı həmin kitabı verəqlədikcə müxtəlif xatirələrdən Mir Cəlal müəllimin işıqlı obrazı boylanır. Unudulmaz alimin vaxtilə professor Firudin Hüseynovla birgə yazdığı "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" kitabı 2000-ci ildə İstanbulda çap edilmişdir. Türkiyəli oxucular bu kitab vasitəsilə Azərbaycan ədəbiyyatının tarixini mükəmməl öyrənmək imkanı qazanıblar. Çox fərəhli məqamdır ki, UNESCO-nun xətti ilə görkəmli Azərbaycan yazıçısının 100 illik yubileyi geniş miqyasda qeyd edildi.

Məhəbbəti qəlblərdə yaşayan unudulmaz yazıçı və pedaqoq Mir Cəlal Paşayev aprelin 26-da dünyaya gəlmişdi. Bir payız günündə - sentyabrın 28-də dünyaya və canından artıq sevdiyi doğmalarına "əlvida" dedi. Vaxtilə ürəklərdə yandırdığı çıraq yəni də eyni şövqlə alovlanmaqdadır. Həqiqətən də el məhəbbəti qazanan insanlar heç vaxt unudulmurlar. Vaxtilə bu gözəl və müdrik insandan çox yaxşı, qeyri-adi himayədarlıq görmüş Xalq şairi Nəriman Həsənzadə öz müəllimi haqqında ehtiramla danışır: "Mir Cəlal müəllim həqiqətən peyğəmbər təbiətli insan idi. Xeyirxahlıq onun qanında, canında idi".

Mir Cəlal müəllim Azərbaycan ədəbiyyatının əbədiyaşar simasına çevrilməklə yanaşı, özünün söylədiyi kimi, ən əbədi töhfələrdən biri də "Həyatımda yaratdığım ən böyük əsər - ailəmdir." Bu müdrik fikrin davamı kimi elə yazıma da Xalq şairi Nəriman Həsənzadənin sözləri ilə yekun vuraraq xəyalımdakı o işıqlı portreti tamamlamaq istəyirəm: "Mir Cəlalın zəkası, ürəyi, ailəsi bir harmoniya təşkil edirdi. Sadə yaşayırdı, amma alıcınab idi. Asta addımları var idi, amma çox şax yeri yirdi. Çox danışmazdı, amma dediyi söz yadda qalırdı". Sərrast və səlis deyimdirdi. Elə yadda qaldığı üçün də Mir Cəlal heç vaxt unudulmur. Yaşanan illərin ucalığında biz onu həmişə zirvələrdə görürük.

uyğun, son dərəcə canlı, təbii ifadələrlə zəngin və bədii dildir".

Həyat həqiqətinə sadiqlik ədəbin həqiqi vətəndaşlıq amalına çevrilmişdi. Tənqidçilər yazıçının yaradıcılıq keyfiyyətlərini hansı istiqamətdən təhlilə cəhəklərindən asılı olmayaraq həmişə bir fikirdə köklənirdilər: Mir Cəlal gözəl hekayələr ustası idi. Onun hekayələrində həyatın hər iki qütbü həmişə özünü göstərirdi. Müəllimin "Ərik ağacı", "Şapalaq", "Xarici naxoşluq", "Plovdan sonra", "İclas qurusu", "Əmzik", "Yamanlığa yaxşılıq", "Ad günü", "Dərsini yaz", "Təzə toyun nəzakət qaydaları" adlı hekayələrində toxunulan məsələlər bu gün üçün də aktualdır. Yarım əsr bundan əvvəl yazılmış "Anket Anketov" adlı hekayəsində müəllimin incə bir üsulla, yumorla, lakin kəskinliklə ifadəyə cəhəklər bir məsələ bu günün oxucusu üçün də maraqlıdır. Hamamlar trestinə reis təyin olunan Anketov işə götürdüyü adamlardan min cür "spravka"lar tələb edir. Az qala qəbir evində də yoxlama aparmaq istəyir ki, görsün işçinin babası pinəci olub, yoxsa varlı-karlı?! Mir Cəlalın hekayələrində avamlıq, cahillik, nadanlıq, yaramazlıq müntəzəm tənqid edilir.

Mirzə Cəlili "Yeni realist ədəbi məktəbin banisi", Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevi isə "Yeriyən Azərbaycan" adlandıran Mir Cəlal özü canlı ədəbiyyat idi. Professor Qara Namazova məxsus fikirdir ki, Mir Cəlal